

KARL POPPER

Tarihselciliğin Sefaleti

Çeviren: Prof. Dr. Sabri Orman

3. Baskı

facebook.com/EksiKitaplar

twitter.com/EksiKitaplar

instagram.com/eksikitaplar

pinterest.com/eksikitaplar

issuu.com/eksikitaplar

goodreads.com

Karl R. Popper
Tarihselciliğin Sefaleti
The Poverty of Historicism

Çeviren: Prof. Dr. Sabri Orman

Eksi Kitaplar: 10
3. Baskı: Aralık 2017;
2. Baskı: 2008 (Plato Film Yayınları); 1. Baskı: 1985 (İnsan Yayınları)

ISBN 13: 978-605-9305-11-2

Copyright © 2015, Eksi Kitaplar
Copyright © 1957, 1960, 1961, Karl Popper
Copyright © 2008, University of Klagenfurt, Karl Popper Library

Yayın Yönetmeni: Selçuk Durgut
Kapak Tasarımı: Furkan Şener (*furkansener.com*)
Sayfa Tasarımı: Eksi Kitaplar

Baskı: Tarcan Matbaası
Adres: İvedik Cad. Mercan 2 Plaza, No: 417, Yenimahalle, Ankara
Telefon: (312) 384 34 35-36 • Faks: (312) 384 34 37 • Sertifika No: 25744

Adres: Kavaklıdere Mah. Bardacık Sok. No: 8/1 Küçükesat, Ankara • Telefon/Faks: (312) 434 44 64
E-Mail: info@eksikitaplar.com • Web: www.eksikitaplar.com • Sertifika No: 25787

KARL R. POPPER

Karl Raimund Popper, 1902 yılında, Viyana'da, Yahudilikten Lutheryenliğe geçen bir ailenin çocuğu olarak doğmuştur. Üniversite öğrenimi sırasında matematik, fizik ve felsefe okudu. Müzik tarihi ve psikoloji ile de ilgilenen Popper 1928'de Viyana Üniversitesi'nden doktorasını aldı. 1937 yılında öğretim üyesi olarak Yeni Zelanda Üniversitesi'ne katıldı. 1946 yılında London School of Economics'e davet edildi ve 1969'da emekli oluncaya kadar burada mantık ve bilimsel yöntem profesörlüğü yaptı.

Aldığı onlarca ödülün yanısıra 1965'te Kraliçe II. Elizabeth tarafından "Sir" unvanıyla onurlandırılmıştır.

1994 yılında, 92 yaşındayken İngiltere'de vefat eden Popper'in külleri Avusturya'da defnedilmiştir.

Eserlerinden bazıları şunlardır:

- *Bilimsel Keşfin Mantığı (Logik der Forshung, 1934)* (İngilizce çevirisi, *The Logic of Scientific Discovery, 1959*).
- *Açık Toplum ve Düşmanları (The Open Society and Its Enemies, 1945)*
- *Tahminler ve Yadsımlar: Bilimsel Bilginin Gelişmesi (Conjectures and Refutations, 1963)*
- *Nesnel Bilgi: Evrimsel Bir Yaklaşım (Objective Knowledge An Evolutionary Approach, 1972)*
- *Bitmeyen Arayış (Unended Quest, 1976)*
- *Kişi ve Beyni (The Self and Its Brain, 1977)* John C. Eccles ile birlikte.

İÇİNDEKİLER

TARİHSEL NOT	11
ÖNSÖZ	13
GİRİŞ	17
I. TABİATÇILIK KARŞITI TARİHSELÇİLİK ÖĞRETİLERİ	21
1. Genelleme	22
2. Deney	24
3. Yenilik	25
4. Karmaşıklık	28
5. Öndeyinin Kesin Olmayışı	29
6. Objektiflik ve Değer Biçme	30
7. Bütüncülük	33
8. Sezgisel Anlayış	36
9. Nicel Metotlar	40
10. Adcılığa Karşı Özcülük	43
II. TABİATÇILIK YANLISI TARİHSELÇİLİK ÖĞRETİLERİ	53
11. Astronomi ile Karşılaştırma. Uzun Vadeli Tahminler ve Büyük Ölçekli Tahminler	54
12. Gözlemsel Temel	56
13. Sosyal Dinamikler	57
14. Tarihsel Kanunlar	59
15. Toplum Mühendisliğine Karşı Tarihsel Kehanet	60
16. Tarihsel Gelişme Teorisi	64

17. Sosyal Değişmeyi Planlamaya Karşı Sosyal Değişmeyi Yorumlama.....	68
18. Analizin Sonucu	71

III. TABİATÇILIK KARŞITI ÖĞRETİLERİN ELEŞTİRİSİ 75

19. Bu Eleştirinin Pratik Amaçları	75
20. Sosyolojiye Teknolojik Yaklaşım	78
21. Ütopyacı Mühendisliğe Karşı Bölük Pörçük Mühendislik	84
22. Ütopyacılıkla Kutsal Olmayan İttifak	92
23. Bütüncülüğün Eleştirisi	98
24. Sosyal Deneylerin Bütüncü Teorisi	106
25. Deneysel Şartların Değişkenliği	116
26. Genellemeler Dönemlerle Sınırlı mıdır?	121

IV. TABİATÇILIK YANLISI ÖĞRETİLERİN ELEŞTİRİSİ 129

27. Bir Evrim Kanunu Var mıdır? Kanunlar ve Trendler (Yönelimler)	129
28. İndirgeme Metodu, Nedensel Açıklama, Öndeyi ve Kehanet	145
29. Metot Birliği	157
30. Teorik ve Tarihî Bilimler	171
31. Tarihte Durumsal Mantık. Tarihî Yorum	176
32. İlerlemenin Kurumsal Teorisi	180
33. Sonuç: Tarihselciliğin Duygusal Çekiciliği	188

*Tarihsel Kaderin Değiştirilemez Kanunları'na
olan faşist ve komünist inanca kurban giden
her inanç, ulus veya ırka mensup sayısız erkek,
kadın ve çocuğun anısına.*

TARİHSEL NOT

Bu kitabın başlığı, onun hakkında değerlendirme yazısı yazan bazı çok dikkatli kimseleri şaşırtmıştı. Bu başlık, Marx'ın, Proudhon'un *Sefaletin Felsefesi* adlı kitabına göndermede bulunan *Felsefenin Sefaleti* adlı kitabının başlığına bir gönderme olsun diye düşünülmüştür.

K.R.P.
Penn, Buckinghamshire,
Temmuz 1959

BU KİTABIN -TARİHSEL KADERE İNANIŞIN DÜPEDÜZ hurafe olduğu ve insanlık tarihinin akış yönünü ne bilimsel, ne de başka herhangi bir akli metotla önceden kestirmenin mümkün olmadığı şeklindeki- temel tezinin hikâyesi 1919-1920'nin kışına kadar geri gider. Ana hatları 1935'te tamamlanmış ve ilk olarak Ocak ya da Şubat 1936'da dostum Alfred Braunthal'ın Brüksel'deki evinde yapılan özel bir toplantıda "Tarihselciliğin Sefaleti" ("The Poverty of Historicism") başlığı altında bir tebliğ olarak okunmuştu. Bu toplantıda eski bir öğrencim, tartışmaya önemli katkılarda bulunmuştu. Bu, çok geçmeden Gestapo'ya ve Nazi Almanyası'nın tarihsel batıl itikatlarına kurban gidecek olan Karl Hilferding'di. Diğer bazı filozoflar da hazır bulunmuştu o toplantıda. Kısa bir süre sonra Profesör F. A. von Hayek'in London School of Economics'teki seminerinde de benzer bir tebliğ okudum. Yayınlanması birkaç yıl gecikti; çünkü tebliğimin metni, sunulduğu felsefe dergisi tarafından reddedilmişti. İlk olarak üç bölüm halinde *Economica*, N.S. Cilt. XI, no. 42 ve 43, 1944 ve Cilt. XII, no. 46, 1945'te yayınlandı. O zamandan beri, her ikisi de kitap şeklinde, bir İtalyanca (Milano, 1954) ve bir Fransızca tercümesi (Paris, 1956) çıktı. Şimdiki basımının metni gözden geçirilmiş ve bazı ilaveler yapılmıştır.

ÖNSÖZ

TARİHSELÇİLİĞİN SEFALETİ'NDE TARİHSELÇİLİĞİN (*historicism*) sefil bir metot, hiçbir meyve taşımayan bir metot olduğunu göstermeye çalıştım. Fakat tarihselciliği fiilen reddetmedim.

Ondan sonra geçen zaman içinde tarihselciliğe bir reddiye yazmaya muvaffak oldum: *Tümüyle mantıksal sebeplerden hareketle, bizim için, tarihin gelecekteki akış yönünü önceden kestirmenin imkânsız olduğunu gösterdim.*

Bu düşünce 1950'de yayınladığım “Klasik Fizik ve Kuantum Fiziği'nde İndeterminizm” adlı bir tebliğimde yer almıştı. Fakat artık bu tebliği doyurucu bulmuyorum. Daha doyurucu bir irdeleme, *Bilimsel Keşfin Mantığı (The Logic of Scientific Discovery)* adlı eserime yaptığım ilave “Not: Yirmi Yıl Sonra”nın bir parçası olan indeterminizm üzerine bir bölümde bulunabilir.

Okuyucuya, daha yakın zamanlara ait bu sonuçlar hakkında bilgi vermek amacıyla, burada birkaç kelimeyle bu tarihselciliğe reddiyenin bir özetini vermek istiyorum. İlgili düşünce zinciri aşağıdaki gibi beş önermede özetlenebilir:

1. İnsanlık tarihinin akışı, insan bilgisinin gelişmesinden güçlü bir şekilde etkilenir. (Bu öncülün doğruluğu, bilimsel nitelikte olanlar dâhil düşüncelerimizi sadece şu veya bu türden *maddî* gelişmelerin yan ürünleri olarak görenler tarafından da kabul edilse gerektir.)

2. Aklî veya bilimsel metotlarla, bilimsel bilgimizin gelecekteki gelişmesini önceden kestiremeyiz. (Bu iddia, aşağıda özetlenen düşüncelerle mantikî olarak ispatlanabilir.)

3. Bu sebeple, insanlık tarihinin gelecekteki akış yönünü de önceden kestiremeyiz.

4. Bu demektir ki, bir *teorik tarih*, yani *teorik fiziğe* te kabül eden bir tarihsel sosyal bilim imkânını reddetmemiz gerekiyor. Tarihsel öndeyi için temel teşkil edecek bilimsel nitelikte hiçbir tarihsel gelişme teorisi olamaz.

5. Bundan dolayı tarihselci metotların (bu kitabın 11'den 16'ya kadar olan Kısımlarına bakınız) temel hedefi yanlış kavranmış demektir ve böyle olunca da tarihselcilik (*historicism*) çöker.

Elbette ki bu argüman, her türden sosyal öndeyi imkânını reddetmez. Tam tersine o, sosyal teorileri –mesela, iktisadî teorileri– belli şartlar altında belli gelişmelerin ortaya çıkacağı türünden öndeyiler yaparak test etme imkânıyla pekâlâ bağdaşır. O, tarihî gelişmelerin önceden kestirilme imkânını, yalnızca onların bilgimizin gelişmesinden etkilenme ihtimallerinin bulunduğu ölçüde reddeder.

Bu argümanda sonucu belirleyici adım, (2) numaralı önermedir. Onun kendi başına ikna edici olduğunu düşünüyorum: *Eğer insan bilgisinin gelişmesi diye bir şey varsa, o takdirde bugünden yarına ne bileceğimizi kestiremeyiz.* Bu sağlam bir akıl yürütmedir; fakat söz konusu önermenin *mantikî bir ispatı* olabilecek kadar değil. (2) numaralı önermenin, sözü geçen yayınlarda verdiğim kanıtlaması karmaşıktır ve eğer daha basit kanıtlamalar bulunabilirse hiç şaşırımam. Benim kanıtlamam, *hiçbir bilimsel öndeyinin (scientific predictor)* –bu ister bir insan, ister bir hesap makinası olsun– *bilimsel metotlarla bizzat kendisine ait ge-*

lecekteki sonuçları önceden kestirmesinin mümkün olmadığını göstermekten ibarettir. Bu yöndeki girişimler, ancak olay gerçekleşikten sonra, yani bir öndeyide (kestirimde) bulunmak için zamanın artık çok geç olduğu bir zamanda sonuca ulaşabilir. O zaman da öndeyi (*prediction*), artık bir geriye doğru tahmin (*retrodiction*) haline dönüşmüş olur.

Bu argüman, tümüyle mantikî nitelikte olduğundan, karşılıklı olarak etkileşen öndeyici “toplulukları” dahil, her karmaşıklık derecesindeki bilimsel öndeyici için geçerlidir. Fakat o zaman bu demek olur ki, hiçbir toplum, gelecekteki kendi bilgi durumunu, bilimsel olarak önceden kestiremez.

Benim argümanım bir dereceye kadar formeldir ve bu sebeple mantikî geçerliliği kabul edilse bile, gerçek bir değerinin olmamasından şüphe edilebilir.

Mamafih, iki çalışmada sorunun önem ve değerini göstermeye çalışmış bulunuyorum. Bu iki çalışmanın zaman bakımından daha sonra geleni olan *Açık Toplum ve Düşmanları*'nda, Heraklitos ve Eflatun'dan Hegel ve Marx'a kadar toplum ve politika felsefesi üzerindeki sürekli ve zararlı etkisini örneklendirmek üzere, tarihselci düşüncenin tarihinden bazı olaylar seçtim. İki çalışmanın daha önce geleni olan ve şimdi kitap şeklinde İngilizcede ilk defa yayınlanmakta olan *Tarihselçiliğin Sefaleti*'nde ise tarihselçiliğin büyüleyici bir entelektüel yapı olarak anlam ve önemini göstermeye çalıştım. Onun –ekseriya çok ince, çok çetin ve çok aldatıcı olan– mantığını çözümlenmeye ve özünde onarılamaz bir zaafı malûl olduğunu göstermeye çalıştım.

K.R.P.

Penn, Buckinghamshire,
Temmuz, 1957.

GİRİŞ

SOSYAL VE POLİTİK SORUNLARA DUYULAN BİLİMSEL ilgi, kozmoloji ve fiziğe duyulan bilimsel ilgiden hiç de daha az eski değildir. Hatta Antikitede toplum biliminin, tabiat biliminden çok daha ileri görüldüğü dönemler (bunu söylerken Plato'nun siyasal teorisiyle Aristo'nun anayasalar koleksiyonunu düşünüyorum) olmuştu. Fakat Galileo ve Newton'la fizik umulanın ötesinde başarılı olmuş ve diğer bütün bilimleri büyük ölçüde aşmıştı. Biyolojinin Galileo'su olan Pasteur'den beri biyolojik bilimler de hemen hemen eşit derecede başarılı olmuşlardır. Fakat öyle görünüyor ki, sosyal bilimler henüz Galileo'larını bulamamışlardır.

Bu durumda, sosyal bilimlerin herhangi birinde çalışmakta olanlar, metod sorunlarına büyük ilgi göstermektedirler ve bu sorunlar üzerindeki tartışmaların büyük bir kısmı, daha gelişmiş bilimlerin, özellikle fiziğin metodları göz önünde tutularak yürütülmektedir. Mesela Wundt'un kuşağını psikolojide bir reforma götüren şey, fiziğin deneysel metodunu kopyalamaya yönelik bilinçli bir girişimdi. J. S. Mill'den beri, sosyal bilimler metodunu hemen hemen benzer hatlar üzerinde yeniden şekillendirmek için de mükerrer girişimlerde bulunulmuştur. Birçok hayal kırıklığına rağmen bu reformlar, psikoloji alanında bir ölçüde başarılı olmuş olabilirler. Fakat iktisat dışındaki teorik sosyal bilimler alanında, bu girişimlerden, hayal kırıklığından başka

pek az şey elde edilmiştir. Bu başarısızlıklar tartışılırken, çok geçmeden fizik metotlarının sosyal bilimlere gerçekte uygulanabilip uygulanamayacağı sorusu ortaya atıldı. Bu çalışmaların acıklı durumundan, o metotların uygulanabilirliğine olan inatçı inanç sorumlu olmuş olamaz mıydı?

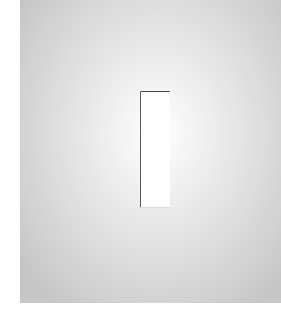
Şüphe ifade eden bu soru, daha az başarılı bilimlerin metotlarıyla ilgili düşünce ekollerinin basit bir sınıflamasını ima ediyor. Fizik metotlarının uygulanabilirliğine ilişkin görüşlerine göre ekolleri *tabiatçılık-yanlısı* veya *tabiatçılık-karşıtı* diye ikiye ayırıp, fizik metotlarının sosyal bilimlere uygulanmasını destekliyorlarsa “tabiatçılık-yanlısı” veya “pozitif”, bu metotların kullanılmasına karşı çıkıyorlarsa “tabiatçılık-karşıtı” veya “negatif” diye adlandırabiliriz.

Metotla uğraşan birinin tabiatçılık-yanlısı veya tabiatçılık-karşıtı öğretileri mi, yoksa her ikisini birleştiren bir teoriyi mi benimseyeceği, büyük ölçüde söz konusu bilimin ve onun konusunun karakteri hakkındaki görüşüne bağlı olacaktır. Ancak onun benimseyeceği tavır, fizik metotları hakkındaki görüşüne de bağlı olacaktır. Bu ikinci noktanın, şimdiye kadar sayılanların en önemlisi olduğuna inanıyorum. Ve öyle sanıyorum ki, metodolojik tartışmaların çoğundaki hayati yanlışlar, fizik metotlarının bazı çok yaygın yanlış anlaşılmalardan kaynaklanmaktadır. Onların, özellikle fizik teorilerinin mantıksal formunun, bu teorilerin test edilme metotlarının ve deney ve gözlemin mantıksal fonksiyonunun yanlış yorumlanmasından kaynaklandığını düşünüyorum. İddiam odur ki bu yanlış anlamaların ciddi sonuçları vardır ve bu çalışmanın 3. ve 4. Bölümler’inde bu iddiamın haklılığını göstermeye çalışacağım. Orada çeşitli ve bazen çatışan argüman ve öğretilerin –ister tabiatçılık-karşıtı, ister tabiatçılık-yanlısı olsunlar– gerçekte fizik metotlarının yanlış anlaşılmasına dayandığını göstermeye çalışacağım. 1. ve

2. Bölümler’de ise kendimi her iki öğretiyi çeşidinin bir arada yer aldığı karakteristik bir yaklaşım tarzının bir bölümünü oluşturan bazı tabiatçılık-karşıtı ve tabiatçılık-yanlısı öğretilerin açıklamasıyla sınırlayacağım.

Önce açıklayıp, daha sonra eleştirmeyi düşündüğüm bu yaklaşıma “tarihselcilik” (*historicism*) diyorum. Sosyal bilimler metodu üzerine yapılan tartışmalarda onunla sık sık karşılaşılır ve çoğu kez eleştirel düşünceye konu olmadan, hatta olduğu gibi doğru kabul edilerek kullanılır. “Tarihselcilik” ile neyi anlatmak istediğim, bu çalışmada uzun uzun açıklanacaktır. Burada “tarihselcilik”le, *tarihsel öndeyinin* (*historical prediction*) sosyal bilimlerin esas hedefi olduğunu ve bu hedefe, tarihin evriminin temelinde yatan “ritimler” veya “tarzlar” (*patterns*), “kanunlar” veya “trendler”in açığa çıkarılmasıyla varılabileceğini kabul eden bir sosyal bilime yaklaşım tarzını kastettiğimi söylemem yeterli olacaktır. Bu tür tarihselci metot öğretilerinin, (iktisat teorisi dışındaki) teorik sosyal bilimlerin doyurucu olmayan durumlarının temel nedeni olduğuna kani olduğumdan, benim onlarla ilgili takdimim hiç şüphesiz tarafsız olmayacaktır. Yine de izleyen eleştirime zemin hazırlamak üzere tarihselcilik lehine iddialı bir sunum yapmak için çok çalıştım. Tarihselciliği, iyi düşünülmüş ve sıkı dokunmuş bir felsefe olarak takdim etmeye çalıştım. Ve onu desteklemek için, bildiğim kadarıyla tarihselcilerin kendileri tarafından hiç ileri sürülmemiş argümanları bile geliştirmekten çekinmedim. Böylece gerçekten saldırmaya değer bir hedef meydana getirmeyi başardığımı umuyorum. Başka bir ifadeyle, sık sık, fakat belki de hiçbir zaman tam anlamıyla geliştirilmiş bir biçimde olmadan ileri sürülmüş bir teoriyi mükemmelleştirmeye çalıştım. Pek tanıdık olmayan “tarihselcilik” yaftasını bilerek seçmiş olmam da

bundandır. Bu kelimeyi kullanmakla, sadece sözel nitelikteki boş tartışmalardan sakınabileceğimi umuyorum. Çünkü umuyorum ki hiç kimse burada tartışılan argümanların herhangi birinin gerçekten veya tam olarak veya esas itibariyle tarihselciliğe ait olup olmadığını veya “tarihselcilik” kelimesinin gerçekten veya tam olarak veyahut esas itibariyle ne anlama geldiğini sormaya yeltenmeyecektir.

TABIATÇILIK KARŞITI TARİHSELÇİLİK ÖĞRETİLERİ

SOSYOLOJİ ALANINDAKİ METODOLOJİK TABİATÇILIĞIN aksine tarihselcilik, sosyoloji ile fizik arasındaki derin farklılıklar yüzünden, fiziğin bazı karakteristik metodlarının sosyal bilimlere uygulanamayacağını iddia eder. O bize fiziksel kanunların ya da “tabiat kanunları”nın her yerde ve her zaman geçerli olduğunu, çünkü fiziksel dünyanın, yer ve zaman içinde değişmeyen bir fiziksel eşbiçimlilikler (*uniformities*) sistemi tarafından yönetildiğini söyler. Halbuki sosyolojik kanunlar ya da sosyal hayatın kanunları, yer ve zamana göre değişirler. Tarihselcilik, düzenli tekrarlanışları gözlemlenebilen birçok tipik sosyal durum olduğunu kabul etmesine rağmen, sosyal hayatta görülebilen düzenliliklerin, fiziksel dünyanın değişmez düzenliliklerinin niteliklerine sahip olduğunu reddeder. Çünkü bunlar tarihe ve kültürdeki farklılıklara dayanır. Onlar belirli bir *tarihsel duruma* dayanır. Bundan dolayı, daha ileri nitelendirmeler yapmaksızın, mesela iktisat kanunlarından değil, sadece feodal dönemin veya endüstriyel

dönemin ilk yıllarının iktisadî kanunlarından söz etmek ve her keresinde söz konusu kanunların geçerli olduğu kabul edilen tarihsel dönemden bahsetmek gerekir.

Tarihselcilik, sosyal kanunların tarihsel göreliliğinin, fizik kanunlarının çoğunu sosyolojiye uygulanamaz hale getirdiğini iddia eder. Bu görüşün dayandığı tipik tarihselci tezler, genelleme, deney, sosyal olguların karmaşıklığı, kesin öndeyide bulunmanın güçlükleri ve metodolojik öz-cülüğün (*essentialism*) önemine ilişkin olanlardır. Bu tezleri sırasıyla ele alacağım.

1. GENELLEME

Tarihselciliğe göre fiziksel bilimlerdeki genelleme imkanı ve bundaki başarı, tabiatın genel eşbiçimliliğine, yani benzer durumlarda benzer şeylerin olacağı şeklindeki gözleme (belki, varsayıma demek daha doğru olur) dayanır. Her yerde ve her zamanda geçerli olduğu kabul edilen bu ilkenin, fizik metodunun temelinde yattığı söylenir.

Tarihselcilik bu ilkenin, sosyolojide zorunlu olarak işe yaramaz olduğunda ısrar eder. Benzer şartlar, ancak bir tek tarihî dönem içinde ortaya çıkar. Asla bir dönemden diğere devam etmez. Bundan dolayı toplumda üzerine uzun dönem genellemelerinin kurulabileceği hiçbir uzun soluklu eşbiçimlilik yoktur. Tabii eğer, “insanlar daima toplu halde yaşarlar” veya “bazı şeylerin arzı sınırlıdır, hava gibi bazı şeylerin arzı ise sınırsızdır ve ancak birincilerin bir piyasa ve değişim değeri vardır” gibi doğruluğu herkesçe malûm şeylerin tasvir ettiği türden *sıradan düzenlilikleri* saymazsak.

Bu sınırlılığı göz ardı eden ve sosyal eşbiçimlilikleri genellemeye yeltenen bir metot, tarihselciliğe göre, zımnen, söz konusu düzenliliklerin ebedî olduğunu kabul eder. Böyle

olunca metodolojik yönden toy bir görüş –genelleme metodunun sosyal bilimlerden fizikten devralınabileceği görüşü– buradan harekete sahte ve tehlikeli bir biçimde saptırıcı bir sosyolojik teori üretebilir. Bu da toplumun geliştiğini, hatta önemli ölçüde değiştiğini veya sosyal gelişmelerin –eğer öyle bir şey varsa– sosyal hayatın temel düzenliliklerini etkileyebileceğini inkar eden bir teori olacaktır.

Tarihselciler sık sık bu tür yanlış teorilerin gerisinde, genellikle bir mazur gösterme amacı bulunduğunu ve değişmez sosyal kanunlar varsayımının bu tür maksatlar için gerçekten kolaylıkla kötüye kullanılabileceğini vurgular. Bu amaç, öncelikle, nahoş gelen ya da arzulanmayan şeylerin kabul edilmesi gerektiği, çünkü onların değişmez tabiat kanunları tarafından belirlendiği tarzındaki bir tez şeklinde görünebilir. Mesela, ücret pazarlıklarına mevzuat yoluyla müdahalenin beyhudeliğini göstermek için iktisadın “amansız kanunlarına” başvurulmuştur. Süreklilik varsayımının mazeret gösterme yolunda ikinci bir kötüye kullanılma örneği, genel bir kaçınılmazlık duygusunun ve böylece kaçınılmaz olanı sükûnetle, itirazsız olarak kabule hazır olmanın teşvik edilmesidir. Şimdi olan ilelebet devam edecektir; olayların akışını etkileme, hatta değerlendirme çabaları gülünçtür: Tabiat kanunlarına karşı fikir ileri sürülmez ve onları devirmeye yönelik teşebbüsler bizleri ancak felakete götürür.

Tarihselci, bunların sosyolojide tabiatçı bir metodun benimsenmesi gerektiği iddiasının kaçınılmaz sonuçları olan tutucu, mazur gösterici ve hatta kaderci tezler olduğunu söyler.

Tarihselci, sosyal eşbiçimliliklerin tabii bilimlerinkinden büyük oranda ayrıldığını savunarak bunlara karşı çıkar. Sosyal eşbiçimlilikler bir tarihsel dönemden diğere değişirler ve onları değiştiren güç de insan faaliyetidir. Çünkü

sosyal biçimlilikler tabiat kanunları olmayıp insan yapısıdır. Onların insan tabiatına dayandıkları söylenebilir de, bunun sebebi, insan tabiatının onları değiştirme, hatta kontrol altında tutma gücünün bulunmasıdır. Bundan dolayı, şeyler daha iyiye veya daha kötüye götürülebilir. Aktif reform girişimlerinin beyhude olması gerekmez.

Tarihselciliğin bu eğilimleri, aktif olma, özellikle insanî meselelere müdahale etme özlemi içinde olan ve içinde bulunulan durumun kaçınılmaz olduğunu kabul etmeyi reddeden kimselere çekici gelir. Faaliyete (*activity*) dayanan ve her türlü kayıtsızlığa karşı olan eğilime “aktivizm” denebilir. 17. ve 18. Kısımlar’da tarihselcilik ile aktivizmin ilişkileri üzerinde daha uzun duracağım; fakat burada ünlü bir tarihselcinin, yani Marx’ın, “aktivist” tavrını çarpıcı bir biçimde gözler önüne seren ünlü bir öğüdünü iktibas edebiliriz. “Filozoflar, çeşitli yollardan dünyayı yalnızca yorumladılar; halbuki aslolan, onu değiştirmektir.”¹

2. DENEY

Fizik deney metodunu kullanır; yani yapay kontrol ve yapay soyutlamaya başvurarak, benzer şartların yeniden meydana getirilmesini ve bunun sonucu olarak da belli etkilerin meydana gelmesini sağlar. Bu metod, şartların benzer olduğu yerde benzer şeylerin meydana gelebileceği düşüncesine dayanır. Tarihselci, bu metodun sosyolojide uygulanma kabiliyeti olmadığını iddia eder. Ona göre, uygulama kabiliyeti olsaydı bile bunun herhangi bir faydası olmayacaktır. Çünkü benzer şartlar yalnızca bir tek dönemin sınırları içinde gerçekleştiğinden, herhangi bir de-

neyden elde edilen sonucun çok sınırlı bir önemi olacaktır. Dahası, yapay soyutlama, sosyolojideki en önemli etkenleri kesinkes tasfiye edecektir. Robinson Crusoe ve onun soyutlanmış bireysel ekonomisi, problemleri tamamen fertlerin ve grupların karşılıklı hareketlerinden kaynaklanan bir ekonomi için hiçbir zaman değerli bir model olamaz.

Hatta daha da ileri giderek, sosyolojide gerçek değeri olan hiçbir deneyin mümkün olmadığı ileri sürülür. Sosyolojide büyük ölçekli deneyler, asla fizikteki anlamıyla bir deney değildir. Bu deneyler bilgiyi iletirmek için değil, siyasî başarı sağlamak için yapılır. Dış dünyayla bağlantısız bir laboratuvarında icra edilmez ve üstelik onların icra edilmesi, kendi hesabına, toplum şartlarını değiştirir. İlk icra edilişleri sebebiyle şartlar değişmiş olduğundan tıpatıp aynı şartlar altında tekrarlanmaları da asla mümkün olamaz.

3. YENİLİK

Az önce sözü edilen tez irdelenmeye değer. Demiştim ki, tarihselcilik, büyük ölçekli sosyal deneylerin tıpatıp benzer şartlarda tekrarlanabilme imkanını reddeder; çünkü ikinci seferdeki uygulamanın şartlarının, deneyin daha önce yapılmış olması gerçeğinden etkilenmiş olması gerekir. Bu tez, toplumun, tıpkı bir organizma gibi, çoğunlukla onun tarihi diye isimlendirdiğimiz bir çeşit hafızaya sahip olduğu düşüncesine dayanır.

Biyolojide bir organizmanın hayat hikayesinden söz edebiliriz; çünkü o organizma kısmen geçmişteki olaylar tarafından şartlandırılmıştır. Eğer bu olaylar tekrarlanırsa, onlar, yaşayan organizma için yeni olma özelliklerini kaybederek alışkanlık rengine bürünürler. Bununla beraber, tekrarlanan olayın deneyiminin, başlangıçtaki olayın deneyimi ile aynı olmamasının; her tekrarın deneyiminin yeni

1 Marx’ın, *Feuerbach Üzerine Tezler’inin* (*Theses on Feuerbach*, 1845) 11.sine; ayrıca aşağıda 17. Kısım’a bakınız.

olmasının sebebi de budur. Bu yüzden gözlemlenen olayların tekrarlanması bir gözlemcide yeni deneyimlerin belirmesini sağlayabilir. Yeni alışkanlıklar oluşturduğu içindir ki, tekrarlama, yeni ve alışkanlığa özgü şartlar meydana getirir. Bundan dolayı, tek ve aynı organizma üzerinde belli bir deneyi tekrarladığımız –iç ve dış– şartların tamamı, bizim gerçek bir tekrardan bahsetmemizle aynı değildir. Çünkü çevre şartlarının tam bir tekrarı bile, organizmadaki yeni şartlarla birleşecektir: Organizma deneyimle öğrenir.

Tarihselçiliğe göre aynı şey toplum için de doğrudur; çünkü toplum da deneyimler geçirir ve onun da kendi tarihi vardır. Toplum kendi tarihinin (kısmî) tekrarlanışlarından dolayı ancak yavaş bir şekilde öğreniyor olabilir; fakat geçmişi tarafından kısmen şartlandırıldığı sürece, öğrenmekte olduğundan şüphe edilemez. Aksi halde gelenekler ile geleneksel bağlılıklar ve kırgınlıklar, güven ve güvensizlikler, sosyal hayattaki önemli rollerini oynayamazlar. Bundan dolayı sosyal tarihte gerçek anlamda tekrarın mümkün olmaması gerekir ve bu demektir ki, gerçek anlamda yeni özellikler taşıyan olayların ortaya çıkmasını beklemek gerekir. Tarih kendini tekrarlayabilir; fakat bu tekrar asla aynı seviyede olmaz! Özellikle, eğer ilgili olayların tarihsel bir önemleri varsa ve eğer toplum üzerinde kalıcı bir etkide bulunuyorlarsa...

Fiziğin tasvir ettiği dünyada gerçekten ve öz itibarıyla yeni olan hiçbir şey meydana gelemez. Yeni bir makine icat edilebilir, fakat onu, her zaman hiçbir yeni olmayan elementlerin yeniden düzenlenişi olarak çözümleriz. Fizikte yenilik, düzenlemeler ve terkiplerin yeniliğinden ibarettir. Bunun tam aksine, tarihselçilik, sosyal yeniliğin, tıpkı biyolojik yenilik gibi esastan bir yenilik olduğunda ısrar eder. Sosyal yenilik, yeniden düzenlemelere indirge-

nemeyen gerçek yeniliktir. Çünkü sosyal hayatta yeni bir düzenleme içindeki aynı eski faktörler, artık asla gerçekten eski faktörler değildir. Hiçbir şeyin kendi kendini tıpatıp tekrarlamadığı bir yerde, daima gerçek yeniliklerin ortaya çıkması gerekir. Bunun, her biri esas itibarıyla diğerlerinden ayrılan yeni tarihsel aşamalar veya dönemlerin gelişmesi üzerindeki görüşler açısından önemli olduğu kabul edilir.

Tarihselçilik, gerçekten yeni olan bir dönemin başlamasından daha önemli bir şey olmadığını iddia eder. Sosyal hayatın bu son derece önemli yönü, fizik alanındaki yenilikleri, bilinen elementlerin yeniden düzenlenişi olarak kabul edip açıklarken izlediğimiz yollardan gidilerek araştırılmaz. Fiziğin olağan metotları, topluma uygulanabilir durumda olsaydı bile, onun, sosyal hayatın en önemli özellikleri olan *dönemlere ayrılma* ve *yeniliklerin ortaya çıkması* gibi yönlerine uygulanması hiçbir zaman mümkün olmayacaktı. Bir kere sosyal yeniliğin anlam ve önemini kavrayınca, olağan fiziksel metotları sosyolojinin problemlerine uygulamanın, sosyal gelişmenin problemlerini anlama yolunda bize yardımcı olabileceği fikrini terk etmek zorunda kalırız.

Sosyal yeniliğin bir başka yönü daha vardır. Gördük ki, belirli her bir sosyal oluşun, sosyal hayattaki her tekil olayın bir bakıma yeni olduğu söylenebilir. Bu olay diğer olaylarla birlikte sınıflanabilir, bazı bakımlardan bu olaylara benzeyebilir; fakat yine de daima çok belirgin bir şekilde nev'i şahsına münhasır kalmaya devam eder. Bu bizi, sosyolojik açıklama söz konusu olduğunda, fiziktekinden çok farklı bir duruma götürür. Sosyal hayatı tahlil etmekle belirli bir olayın nasıl ve niçin meydana geldiğini keşfedebileceğimiz ve sezgisel yoldan anlayabileceğimiz; onun *sebepleri* ve *sonuçlarını*, yani ona sebep olan güçleri ve onun diğer olaylar üzerindeki etkilerini açık seçik bir biçimde anlaya-

Bu kadar kadim bir fikri; cüretli ve devrimci diye takdim etmek, farkına varılmamış bir tutuculuğu ele vermek demektir, diye düşünüyorum. Ve değişmeye karşı gösterilen bu büyük sevgiye bakan bizler, pekala bunun ikircikli bir tutumun sadece bir yanı olup olmadığını ve bastırılması gereken aynı büyüklükte bir iç direnişin de bulunup bulunmadığını merak edebiliriz. Eğer öyleyse, bu, kadim ve sallantıdaki bu felsefeyi bilimin en son ve bundan dolayı en büyük buluşu diye ilan eden dinî coşkunluğu açıklayabilir. Değişmeden asıl korkan, tarihselcilerin kendileri olmaz mı? Ve acaba bu değişme korkusu değil midir ki onları eleştiriye akıl yoluyla tepki göstermede bu kadar aciz bırakmakta ve başkalarını da onların öğretilerine karşı bu kadar duyarlı kılmaktadır? Neredeyse sanki tarihselciler değişmeyen bir dünyanın kaybına karşılık, değişmeyen bir kanun tarafından yönetildiği için, değişmenin önceden görülebileceği inancına sınıksız sarılarak kendi kendilerini teselli etmeye çalışıyorlar gibi görünüyor.

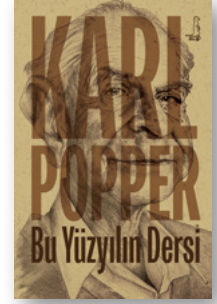
niyet gerginliğinden ve totaliteryanizm ile tarihselciliğin sahte konforlarının çarçabuk kabul edilmişinden kısmen sorumlu olan şeyin, ilkel bir kapalı toplumun değişmeyen dünyasının yitirilişi olduğunun savunulduğu 10. Bölüm'e bakınız.

BU YÜZYILIN DERSİ

Özgürlük ve Demokratik Devlet Üzerine İki Sohbet

Karl R. Popper

Çeviren: Ceyhan Aksoy

“İyimsenlik ahlakî bir görevdir.”

20. Yüzyıl'ın en büyük ve en etkileyici düşünürlerinden Karl Popper, içinde bulunduğumuz demokratik sistemi muhafaza etmede üzerimize düşen sorumlulukların farkında olmamız gerektiğini hatırlatıyor. Yarının dünyasını yaratacak olan şey bizim icraatlerimiz olacaktır.

Gazeteci Giancarlo Bosetti'nin yaptığı bu röportajlarda Popper geniş bir yelpazede çağdaş siyasal ve toplumsal meseleler üzerine konuşuyor. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden üçüncü bir dünya savaşı tehlikesine, çocuklarımıza karşı yükümlülüklerimizden televizyonun potansiyel zararlı etkilerine kadar birçok konudan bahsediyor.

Toplumumuzdaki yükselen şiddet ve bencilliğin eğer önlem almazsak medeniyetimizi tehlikeye atacağı konusunda uyarıyor. Kitap aynı zamanda demokrasi teorisi üzerine iki sohbet de içeriyor; demokrasinin hiçbir zaman halkın yönetimi olmadığını (olamayacağını ve olmaması gerektiğini) ama tiranlığı önleyebilmek için elimizdeki en iyi yöntem olduğunu ikna edici bir şekilde tartışıyor.

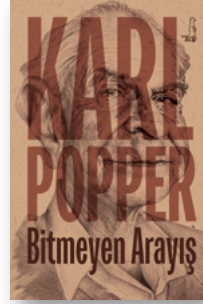
YAKINDA

BİTMEYEN ARAYIŞ

Entelektüel Bir Biyografi

Karl R. Popper

Çeviren: Prof. Dr. Mustafa Acar

Karl Popper sekiz yaşında sonsuzluk fikrini çözmeye çalışıyordu ve on beş yaşına geldiğinde içinde çok çeşitli kitapların bulunduğu babasının kütüphanesine ayrı bir ilgi duymaya başlamıştı. *Bitmeyen Arayış*, 20. Yüzyıl'ın en etkileyici düşünürlerinden birinin hayatındaki işte bu ve buna benzer anların tasviridir. Popper iki dünya savaşına ve Doğu Bloku'nda komünizmin çöküşüne şahit oldu ve burada onu en çok etkileyen, özellikle erken yaşta büyüleyen bilim ve felsefe gibi fikirlerin olmazsa olmaz muhasebesini yapmaktadır.

Kitapta hayatıyla ilgili başka herhangi bir yerde çok nadir konuşulmuş yönleri; müzik aşkını, Yahudi kökeniyle ilgili karışık duygularını ve Wittgenstein'la tartışmasını ve ondan sonra bir efsane haline gelmiş "poker" olayını anlatıyor. Popper aynı zamanda Heisenberg, Schrödinger, Einstein ve Russell gibi entelektüel şahsiyetlerle mektuplaşmıştır.

Ama *Bitmeyen Arayış*'ın en çok öne çıktığı yön Popper'in felsefesine bir giriş olma niteliğidir. Popper, çalışmalarının merkezindeki bazı fikirlerini anlaşılır bir şekilde anlatıyor ve bu, kitabı Popper'in hayatıyla ve çalışmalarıyla ilk defa tanışacak bireyler için ideal bir hale getiriyor.

"Çalışma alanı yelpazesinde veya kalitesinde Karl Popper'a rakip başka bir felsefeci yok... Siyaset, bilim, sanat... Popper'ın çalışmalarıyla aydınlatılmamış çok az düşünce alanı kalmıştır."

- Bryan Magee

YAKINDA

www.eksikitalpar.com